

מנוצחים ומנוצחים

שנים של איסוף עדויות ומחקר מדוקדק הובילו לספר המתאר יום אחר יום את הקרבות הקשים של חטיבת טנקים במלחמה שממנה חזרו כולם מובסים / **אביהו זכאי** /

שים של המאה שעברה. כשלוש מאות אלף ילדים נולדו מהקמת המדינה ועד לשנת 1955, השנה שבה נולדו בני השנתון האחרון שלחם במלחמת יום הכיפורים. זה היה הדור הראשון שנולד בישראל כשהוא נטוע בארצו, בלי תחושת השבריריות וארעיות הקיום שאפיינה את הגולה. והוא חי במדינה שבה היווה את הרוב. אך רק כארבעים אחוזים מאזרחי המדינה היו "צברים". אלה היו שנות העלייה הגדולה אשר הביאו מיליון וחצי עולים בין השנים של הקמת המדינה לסוף שנות השישים.

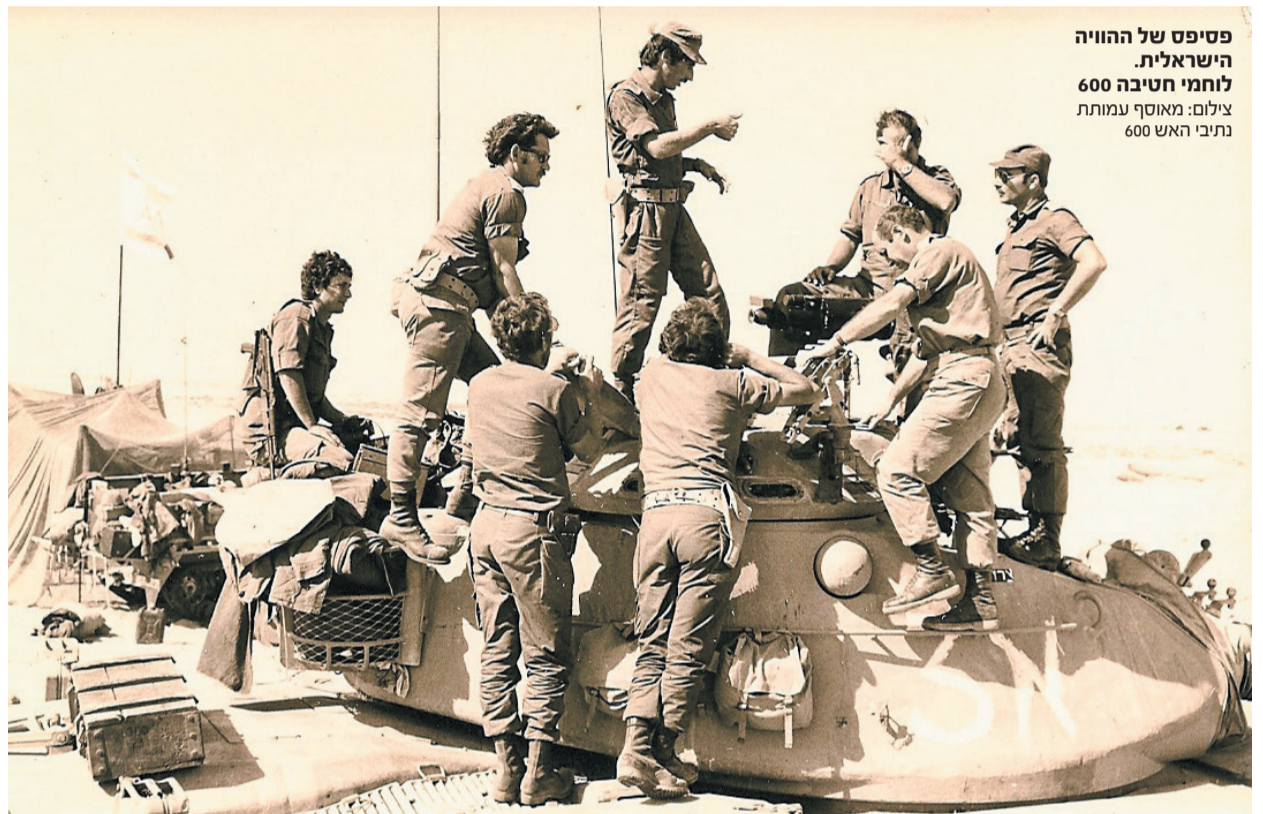
בשני העשורים הראשונים לעצמאות מדינת ישראל, פעלה ממשלת ישראל לעיצוב החברה במדינה לפי מדיניות כור ההיתוך. לאור מדיניות זו ביקשה המדינה לשלב את העולים, שהגיעו מארצות שונות ומתרבויות שונות, בתרבות אחידה אחת, וכך ליצור זהות ישראלית משותפת. מערכת החינוך וצה"ל היו שני הגופים המרכזיים שסייעו בביצוע מדיניות כור ההיתוך, ובפיתוח תרבות אחידה וזהות ישראלית חדשה.

בני הדור הזה העריצו את עמוס חכם, חתן חידון התנ"ך, ואת נחום סטלמן, הכדורגלן שנכנס להיסטוריה בזכות נגיחה לרשת נבחרת בריה"מ האגדית. הם ראו סרטים כגון "זהר בדשא", "אקסור דוס" ו"סאלח שבת". הם גם היו מרותקים למוזיקה לועזית – קליף ריצ'ארד, אלביס פרסלי, ריקי נלסון ועוד – דבר שחרג מהתרבות הציונית שניסו להקינות להם. והם גם קראו ספרות מעל השולחן ומתחיתו, כגון "פטריק קים", "מצ'סטרה", "ביל קרט", "טרזנים", ורחמנא ליצ'לן, "סטלגים". מדינת ישראל שבה גדלו בני דור זה הייתה מדינה צעירה, תוססת, קולטת עלייה, גאה בהישגיה המדיניים, הצבאיים, ההתיישבותיים והתרבותיים. היא הייתה מדינה בה תהוות, עם מורשת עשירה מימי היישוב ועם תקוות מרקיעות שחקים ביחס לכוחה ויכולתה.

אך תחושות ביטחון וגאווה אלו לא נמשכו זמן רב. ימי ההמתנה הרבים לפני מלחמת ששת הימים עוררו פחדים קיומיים גדולים ורבים בנוגע לגורל המדינה הצעירה. הניצחון במלחמה זו הביא אמנם שוב תחושת גאווה, אך הפתעת מלחמת יום הכיפורים שוב לימדה על שבריריות המדינה הצעירה. זו הייתה מלחמה ללא מנצחים אלא רק של מנוצחים – תחושה שהספר שלפנינו מלמד עליה רבות וחדות ימיתה המובהקת מורגשת בו מראשית ועד אחרית. יומן המלחמה שלפנינו הוא מעין ארכיאולוגיה לרמות חברה זו, כפי שהיא משתקפת במאה וארבעים בעים ראיונות עם לוחמים ובני משפחות החללים והפצועים. מגוון עדויות אלה מגלה פסיפס מרשים של ההווה הישראלית ושל "רמות האדם והחייל הישראלי" בשנים אלה, וזאת דווקא "ברמות הנמוכות, שאינן בדרך כלל זוכות להארה מספקת", ולא על סמך הצהרות בומבסטיות לוחמניות, שחצי ניות ומלאות רהב, של גנרלים קצרי ראות. מתגלית בו כמו כן "רמות החברה הישראלית" שעיצבה את הלוחמים, מאחר שלא מעט עדויות "גולשות מהקרוב אל הבית, המשפחה והחברה הישראלית".

תם עידן הרמייה והיוהרה

הספר מלא וגדוש לעייפה ראיונות, תיאורי קרבות ומפות. אם "חברים מספרים על ג'ימי" הוא ספר מלחמת העצמאות, ו"שיח לוחמים" הוא ספר מלחמת ששת הימים, הרי "השעות" הוא הספר של מלחמת יום הכיפורים. חלק מהעדויות בו, כפי שמי ציין המחבר, "נושאות עמן מטען ספרותי דרמטי"

פסיפס של ההווה הישראלית. לוחמי חטיבה 600 צילום: מאוסף עמותת נתיבי האש 600

האדיר של המוות", שהותיר את "הרממה כולה" / מלאה נערים רעננים מחרישים". משורר נוסף של "המלחמה הגדולה", וילפרד אוון, כתב כי במלחמה נשחטו "מח צית מזרע בני-אירופה, איש לאיש". הסופר הגרמני אריך מריה רֶמְקֶק, אשר גם הוא לחם בה, כתב "הימים מרחפים כמלאכים, בכחול ובזהב מעל לטבעת ההשמדה". ובשיר "הרעות" כתב חיים גורי, "כבר שנה ונותרנו מעט / מה רבים שאינם כבר בינינו", אך "דעים שנפלו על חרבם" / את חיך הותירו לוכד". אכן המלחמה היא דבר נורא, אך גם חלק בלתי נפרד מההיסטוריה האנושית.

לחטיבת הטנקים 600, חטיבת מילואים צעירה שהוקמה בשנת 1971, היה חלק רב בקרבות האכזריים בגזרה המרכזית של התעלה מול כוחות מצריים עדיפים, שבהם נהרגו 119 לוחמים. בן שלום, איש החטיבה, הקדיש שש עשרה שנים תמימות למחקר מעשי החטיבה בימי מלחמת יום הכיפורים. התוצאה היא ספר על הבנליות הנוראה, המרירה והעגומה של המלחמה, ללא גיבורים ומעשי גבורה, אלא רק על גיהנום עלי ארמות של וזועות ואימי המלחמה, זמן שבו "נִקְעָ גִלְגַל הַזְמָן, תָּרַג מֵעַל כֶּנֶף, כדברי שייקספיר ב"המלט".

פני החברה הישראלית

חטיבה 600 הורכבה משלושה שנתוני גיוס שהתחנכו במדינת ישראל בשנות החמישים והשיי

במחזה "הנרי החמישי" של ויליאם שייקספיר, נושא המלך את נאומו המפורסם ערב הקרב באז'נקור בצרפת, 1415, כדי לעודד את חייליו: "אנו מעטים, אנו מאושרים, אנו אחים לנשק. כי היום זה שישפוך את דמו איתי יהיה אחי". "אחים לנשק" הוא גם שם ספרו המהולל של ההיסטוריון סטפן אמברוז המתאר את עלילות פלוגת איזו מהדיביזיה המוצנחת ה-101 במלחמת העולם השנייה, מהנחיתה בנורמנדי ועד לקן הנשרים של היטלר בדרום מזרח גרמניה. קסמו של הספר, ושל הסדרה שנעשתה על פיו לאחר מכן, הוא בראיונות שערך אמברוז עם הלוחמים. מה שהפליא אותו הוא הקשר המיוחד שנוצר בין הלוחמים, שאותו השכיל להעביר בצורה נפלאה בספרו. כל מי שקורא בספר "השעות" לא יכול שלא להיזכר בספר של אמברוז.

"המלחמה היא דבר נורא", אומר אחד המרואיינים בספר. אכן, מלחמה היא מצב הקיום האנושי הכי לא אנושי. אין תמה שהוקרשו לה יצירות רבות בעולם הספרות, התרבות והאמנות. המשורר עזרא פאונד כתב שבמלחמת העולם הראשונה מיליוני צעירים "בוססו עד עיניהם בתופת / מאמינים בשקרי ישישים". המשורר אי. קאמינגס ציין שבמלחמה זו שמעו הכול את "קולו

השעות: יומן מלחמה חטיבה 600 במלחמת יום הכיפורים

מנחם בן שלום הוצאה עצמית, 2019, 1198 עמ'

אביהו זכאי הוא פרופסור אמריטוס מהחוג להיסטוריה באוניברסיטה העברית. ספרו "העט נגד החרב: אינטלקטואלים גרמנים גולים במאבק נגד הנאצים" יראה אור בהוצאת מוסד ביאליק

גדול מחמת "החוויה המטלטלת שעברו העדים בקרבות הקשים, בפציעות ובשבי". אך במיוחד הפעמי מו את המחבר "כנות הזוג המתמודדות עם פצועי הפוסט-טראומה", שהן לדעתו "הגיבורות הגדולות של החברה הישראלית"; וכן האלמנות, היתומים והאחים והאחיות של הנופלים.

"השעות" הוא ספר גדול מאוד וכבד מאוד. לא רק בגלל אורכו, אלא ומאתיים עמודים, או מחמת משקלו הרב, אלא בעיקר מחמת התוכן והיקף הנורא שאים הכלולים בו; סקירה מקיפה של כל מרחב המלחמה והחוויה של לוחמי החטיבה, כולל עדויות של חיילים ומפקדים מצרים. כל יום לחימה מהווה פרק בספר, ופעולות החטיבה ביום זה מתוארות על ציר עשרים וארבע שעות. מקצב הזמן הנוקף מציב תיב את העלילה מראשית ועד אחרית, על הזוועות הרבות והאימה הגדולה הכרוכות בה, ומגלה יפה כיצד מהלכי המלחמה חורטים את רישומם העצוב והעמוק בלב הלוחמים ובני משפחותיהם.

בניגוד לדיכטומיה הסגולית הקיימת בספרי מלחמה בין מנצחים ומנוצחים, בספר שלפנינו יש רק מנוצחים – הלוחמים ובני משפחותיהם – אשר המלחמה חרצה בהם צלקות של יגון וסבל. כך הסיפור פור על התאומים שנפלו בגזרת התעלה – אחד חש במות אחיו, ירד מהטנק, פסק מלהילחם כיוון שלא יכול היה עוד, אך בהפגזת ארטילריה קשה ברח אל הדיונות, ושם מצא את מותו. או סיפוריה של אלמנה, אשר הרחיקה את אסונה, הסתכסכה עם בני משפחת בעלה ז"ל, נישאה מחדש והקימה בית. אך כל הזמן התפללה שלא יהיה לה בן אשר יגויס לצבא, והיא כל העת שונאת את הארץ ושואפת לברוח הימנה. אלמנה אחרת זועקת-שואלת "מה זה שווה שמנצחים במלחמה עם כל כך הרבה אבדות?", ואחרת מקוננת: "היינו כמו מצבות חיות ואנחנו עדיין כאלה". אחד הפצועים אומר "אי אפשר להוציא מתוך האדם את המלחמה, שמשנה את אופיו וחיו".

המחבר עצמו מספר שפגש באחד מימי המצוקה הקשים ביותר במלחמה את שמואל גורודיש (גונן), מפקד פיקוד דרום במלחמה. והנה אדם זה, מפקד חטיבה 7 במלחמת ששת הימים, שהתרברב והתפאר כי הוא וחייליו הישירו מבט אל המוות "והוא השפיל את עיניו", ניצב עכשיו בשדה הקטל הנורא "והוא יודע טוב מכולם שתהילתו חלפה, שתם עידן הרמייה והיוהרה". הספר מלא צלקות קשות, כואבות ועגומות שכאלה, לא דברי רהב וכזב. זו שפת המושגים הייחודית של הספר.

מלחמה וגיהנום

רק אדם בעל תודעת שליחות גדולה ועמוקה יכול לצלול בנחישות כה מפליאה ועוז כה רב אל תהומות חשכת המלחמה, ולכתוב ספר שכזה במשך שש עשרה שנה על זוועותיה ותוצאותיה, על הלוחמים ובני משפחותיהם.

הגיהנום משרת מגמות ספרותיות שונות בתולדות המערב. שם הוא מקום השונה תכלית שינוי מה מציאות עלי אדמות. בניגוד לכך, מוצא בן שלום את הגיהנום במלחמה עלי אדמות. אך לא היה לו לעזר וירגיליוס כדי להדריך בתופת, כפי שהיה לרנטה. לא נותר לו אפוא אלא להעז להעמיק ולחדור לברו ב"שעות" אל חשכת לב המאפליה, וכך זיכה אותנו בתעודה גדולה וחשובה. קשה לחשוב או למצוא ספר שמשקף יותר את אימת מלחמת יום הכיפורים וזוועותיה. שהרי אין מנצחים במלחמות, רק הרוגים ופצועים בגוף ובנפש, אלמנות ויתומים. ●